

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Досвід регулювання діяльності навчальних закладів, що надають загальну середню освіту в Польщі, Румунії, Угорщині

Інформаційна довідка, підготовлена Європейським
інформаційно-дослідницьким центром на запит
народного депутата України

Європейський інформаційно-дослідницький центр створено з метою надання народним депутатам України інформації, яка може бути використана ними у законотворчій діяльності. Діяльність Європейського інформаційно-дослідницького центру здійснюється в рамках програми USAID "Рада: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво", що виконується Фондом "Східна Європа". Більше про центр на сайті <http://euinfocenter.rada.gov.ua/>

Досвід регулювання діяльності навчальних закладів, що надають загальну середню освіту в Польщі, Румунії, Угорщині

Польща

Законами, що регулюють питання освіти у Польщі, є:

- [Закон «Про систему освіти» від 7 вересня 1991 року](#), який містить правила та процедури реалізації права осіб на навчання мовою меншини та її вивчення, а також вивчення історії та культури меншини.
- [Закон «Про освіту» від 14 грудня 2016 року](#).

У Польщі середня освіта поділяється на 2 рівні:

1. Перший етап середньої освіти – навчання протягом 3 років у гімназії (обов'язкове для усіх учнів – після закінчення початкової школи, всі діти повинні продовжити навчання в трирічній гімназії; кожна дитина має гарантоване місце в районній гімназії, за місцем проживання);
2. Другий етап середньої освіти, який включає декілька видів навчальних закладів:
 - a. Ліцей загальноосвітній (liceum ogólnokształcące), закінчується іспитом на атестат зрілості (матура) – три роки навчання;
 - b. Технікум (technikum) закінчується отриманням професійного диплома і іспитом на атестат зрілості – чотири роки навчання;
 - c. Професійна школа (branżowa szkoła) – закінчується отриманням диплома, що підтверджує професійні кваліфікації в обраних професіях¹.

Для випускників ліцеїв та технікумів можливе продовження навчання в післяліцейних школах або – після здачі іспиту на атестат зрілості (матури) – у ВНЗ.

Фінансування роботи шкіл

Основним джерелом фінансування шкільної освіти у Польщі є субвенція з державного бюджету, обсяг якої визначається щорічно у Законі про бюджет. Так, у 2015 році Польща витратила 5,3% ВВП на освіту, в той час як середнім показником по ЄС є 4,9% ВВП². Міністр освіти визначає алгоритм, відповідно до якого відбувається розподіл коштів між відповідними органами місцевого самоврядування. Відповідно до [Закону «Про доходи органів місцевого самоврядування»](#) місцева влада приймає рішення про використання коштів, отриманих в якості субвенції³. Таким чином, органи місцевого самоврядування приймають рішення про обсяг загальних витрат на шкільну освіту, беручи до уваги доходи місцевих бюджетів. Як органи управління школами вони відповідальні, зокрема, за підготовку фінансових планів надходжень та витрат для усіх навчальних закладів, за діяльністю яких вони здійснюють нагляд. Фінансові плани

¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe [Електронний ресурс] // Dziennik Ustaw. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000059>.

² Education and Training Monitor 2016. Poland [Електронний ресурс] // European Commission. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016-pl_en.pdf.

³ Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego [Електронний ресурс] // Dziennik Ustaw. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp?id=WDU20032031966&type=U&name=D20031966Lj.pdf>.

розробляються із залученням до консультацій представників навчальних закладів. Органи місцевого самоврядування також встановлюють правила щодо рівня заробітної плати вчителів, несуть відповідальність за інвестиції в освіту та визначають правила одержання та використання приватних коштів школами. Розпорядження коштами, визначеними фінансовим планом, здійснюється директором школи, який відповідальний за їх цільове використання.

Законодавство також дозволяє недержавним школам, які мають статус державних, отримувати фінансування з місцевого або державного бюджету. На практиці це означає, що такі школи можуть отримати грант, який дорівнює максимум 100% середніх витрат на учня у державній школі такого самого типу. Недержавні школи, які не мають статусу державних, також можуть отримувати державну підтримку.

Формування навчальних програм

Навчальні програми для усіх освітніх закладів визначає Міністерство освіти. Так, відповідно до положень ст. 47 Закону «Про освіту» від 14 грудня 2016 року, Міністр освіти визначає у вигляді постанови:

- 1) основи навчальних програм:
 - a. закладів дошкільної освіти;
 - b. закладів початкової освіти;
 - c. загальноосвітніх ліцеїв;
 - d. технікумів;
 - e. професійних шкіл I ступеня;
 - f. спецшкіл;
 - g. професійних шкіл II ступеня;
 - h. закладів післядипломної освіти.
- 2) рамкові плани для кожного типу шкіл;
- 3) зміст навчального плану у сфері професійного консультування, умови та спосіб здійснення та організація професійного консультування у школах та вимоги до підготовки осіб, які проводять професійне консультування у школах, беручи до уваги роль професійного консультування у підтримці студентів та учнів у процесі освітнього та професійного прийняття рішень;
- 4) організація навчального року з урахуванням, зокрема, дат початку та завершення дидактичних та освітніх заходів, канікул⁴.

Використання мов меншин у навчальному процесі

Відповідно до ст.8 [Закону «Про національні та етнічні меншини та регіональні мови»](#), особи, які належать до національної меншини, мають право на:

- Вільне використання мови меншини у приватному та публічному житті;
- Поширення та обмін інформацією мовою меншини;

⁴ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe [Електронний ресурс] // Dziennik Ustaw. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000059>.

- Публікацію інформації особистого характеру мовою меншини;
- Вивчення мови меншини та навчання мовою меншини⁵.

Реалізація права осіб на навчання мовою меншини та її вивчення, а також вивчення історії та культури даної меншини регулюється правилами та процедурами [Закону «Про систему освіти» від 7 вересня 1991 року](#), згідно з положеннями якого за запитом батьків вивчення мови, історії та культури меншини може здійснюватися:

- 1) В окремих групах, відділеннях або школах (відповідно до ст.4 [Закону «Про освіту»](#) від 14 грудня 2016 року, у школах можуть створюватися двомовні відділення (oddzial dwujęzyczny), де навчання здійснюється польською та іноземною мовою);
- 2) В окремих групах, відділеннях або школах – з додатковим вивченням мови, історії та культури;
- 3) У міжшкільних навчальних пунктах (ст.13)⁶.

Кошти на шкільні підручники, які задовольняють освітні потреби учнів, що належать до певної національної, етнічної або етнічної окремішності, виділяються з державного бюджету (п. 5, ст.13). Міністр, відповідальний за освіту, вживає заходів із забезпечення підготовки вчителів та доступу шкіл до підручників. (п. 6, ст.13). Крім того, міністр, відповідальний за освіту, вживає заходів із популяризації знань про історію, культуру, мову та релігійні традиції національних та етнічних меншин та спільнот, які використовують регіональні мови (п.7, ст.13)⁷.

Крім того, Законом «Про систему освіти» регулюється питання використання мови національних меншин при складанні шкільних іспитів (випускний іспит у шостому класі, випускний іспит у гімназії та іспит на атестат зрілості (матура)). Учні шкіл або відділень з викладанням мовою національної меншини мають право здавати іспит польською мовою або мовою національної меншини (ст. 44zv)⁸.

Іспит на атестат зрілості (матура) охоплює такі обов'язкові предмети (ст. 44zzd Закону «Про систему освіти»):

- 1) в усній частині:
 - a. польська мова;
 - b. іноземна мова;
 - c. мова національної меншини – для випускників шкіл чи відділень з викладанням мови національної меншини;
- 2) у письмовій формі:
 - a. польська мова;
 - b. іноземна мова;
 - c. математика;

⁵ USTAWA z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/download/86/16013/ustawaoMNiEijezreg-tekstujednolicony-9VII14.pdf>.

⁶ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. [Електронний ресурс] // Dziennik Ustaw. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp?id=WDU19910950425&type=U&name=D19910425Lj.pdf>.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

- d. мова національної меншини – для випускників шкіл чи відділень з викладанням мови національної меншини.

Румунія

Законодавчі рамки організації навчального процесу встановлені Конституцією Румунії та [Законом «Про національну освіту» від 5 січня 2011 року](#). Окремі процедури та правила закріплені у рішеннях уряду та наказах Міністерства освіти⁹.

Середня освіта у Румунії складається з двох рівнів. На першому рівні середньої освіти, який є обов'язковим, навчання послідовно відбувається у:

- гімназії (5-8 класи для учнів віком 10-13 років);
- ліцеї (9-10 класи для учнів віком 14-16 років).

Одержання неповної середньої освіти передбачає навчання з 5 по 8 клас та складання державного іспиту. Одержати середню освіту другого рівня можна у:

- школі (9-13/13 класи);
- професійно-технічному навчальному закладі (навчання триває 3 роки)¹⁰.

Фінансування роботи шкіл

Відповідно до ст.8 Закону «Про національну освіту» щонайменше 6% ВВП виділяється щорічно з державного бюджету та місцевих бюджетів на фінансування освіти. Тим не менше, у 2015 році на освіту було виділено 3% ВВП (при цьому середній показник по ЄС становив 4,9%)¹¹. Навчальні заклади можуть також отримувати та використовувати власні доходи. Держава надає базове фінансування для навчання у обов'язкових державних, приватних та акредитованих релігійних навчальних закладах. Міністерство освіти через спеціалізований орган встановлює щорічну стандартну вартість навчання одного учня, відповідно до якої визначається базове фінансування. Фінансування освіти в Румунії базується на принципі «фінансові ресурси слідує за учнем», який передбачає направлення коштів на навчання учня у навчальний заклад, який він відвідує (п.5 ст.9 Закону)¹².

Навчальні програми

Національна освітня політика Румунії розробляється Міністерством освіти на основі консультацій з іншими інституціями та міністерствами. Оскільки середня освіта є децентралізованою державною послугою, нагляд за її наданням здійснюється Міністерством освіти та окружними шкільними інспекторатами. Інспекторати на місцевому рівні здійснюють оцінювання системи освіти та забезпечують нагляд за

⁹ Legislation [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу: <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Romania:Legislation>.

¹⁰ Organisation of the Education System and of its Structure [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Romania:Organisation_of_the_Education_System_and_of_its_Structure.

¹¹ Education and Training Monitor 2016. Romania [Електронний ресурс] // European Commission. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016-ro_en.pdf.

¹² Funding in Education [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Romania:Funding_in_Education.

дотриманням законодавства та імплементацією політики у сфері освіти, розробленої Міністерством.

Відповідальним за розробку навчальних програм є Міністерство освіти, яке готує рамкові навчальні програми та підручники. Школи, спільно з окружними шкільними інспекторатами та представниками місцевого самоврядування розробляють шкільні розклади¹³.

Використання мов меншин у навчальному процесі

Відповідно до ст. 3 [Закону «Про національну освіту» від 5 січня 2011 року](#), одним з принципів доуніверситетської та вищої освіти, а також підвищення кваліфікації, є визнання та гарантування права осіб, які належать до національних меншин, на збереження, розвиток та вираження їх етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності.

Згідно з положеннями ст.10 Закону, у Румунії навчання здійснюється румунською мовою, а також мовами національних меншин та міжнародними мовами. Стаття 45 Закону передбачає право осіб, які належать до національних меншин, на вивчення та навчання рідною мовою на усіх рівнях, типах та формах доуніверситетської освіти. Залежно від місцевих потреб та за запитом батьків організуються групи, класи або навчальні заклади з викладанням мовою меншини. Будь-який громадянин Румунії, ЄС або Швейцарської Конфедерації може навчатись румунською, мовою національної меншини або мовою міжнародного спілкування, незалежно від того, яка мова є для нього рідною або якою мовою він попередньо навчався.

Відповідно до п.5 ст. 45, в рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці, де функціонують декілька шкіл з навчанням мовою національних меншин, незалежно від кількості учнів, повинен функціонувати щонайменше один навчальний заклад з підрозділами для вивчення кожної мови. Для учнів, які не мають можливості навчатись рідною мовою в межах своєї місцевості, організується транспортування до найближчої школи з їх рідною мовою викладання або забезпечується безкоштовне проживання та харчування у школі-інтернаті з вивченням їх рідної мови (п.7, ст.45).

Також Законом передбачене право національних меншин на пропорційне представництво в органах влади та навчальних закладах відповідно до їхнього рівня професійної компетенції. У навчальних закладах з викладанням мовою національної меншини одним з директорів має бути представник відповідної національної меншини, у відповідності до його рівня професійної компетенції (п. 9, ст.45).

Матеріали та підручники для здійснення навчання мовою національних меншин надаються Міністерством з питань освіти, досліджень, молоді та спорту. Для розрахунку обсягу фінансування навчального закладу, у якому навчання здійснюється мовою національної меншини, стандартна вартість навчання на одного учня вираховується на основі збільшеного коефіцієнта (п.17, ст.45).

¹³ Administration and Governance at Central and/or Regional Level [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Romania:Administration_and_Governance_at_Central_and/or_Regional_Level.

Варто зазначити, що у навчальних закладах, де мовою навчання є мова національних меншин, усі предмети викладаються мовою національних меншин, крім румунської мови та румунської літератури (ст.46). У загальноосвітніх навчальних закладах програми з предметів мова та література, історія та традиції національних меншин готуються відповідно до спеціальних програм та методології, розроблених експертами з мови та культури національних меншин (п.6, ст.46)¹⁴.

Угорщина

Основоположним документом, що регулює організацію освіти в Угорщині, є [Закон «Про державну освіту» 2011 року](#). Окремі питання регулювання діяльності навчальних закладів містяться в постановах Уряду та наказах Міністерства освіти (з повним переліком нормативно-правових актів можна ознайомитися [тут](#)).

Система освіти Угорщини передбачає можливість отримання базової освіти (I-II рівень освіти – після закінчення 8 класу) та повної середньої освіти (III рівень освіти – другий етап середньої освіти). Навчання у середній школі в Угорщині починається в 9 класі та триває до 12 класу. Якщо навчання здійснюється двома мовами – угорською та іноземною – програма навчання включає ще один додатковий рік навчання (13 клас). Виділяють три типи навчальних закладів III рівня освіти відповідно до міжнародної стандартної класифікації освіти:

- середня школа;
- професійна гімназія;
- професійна середня школа (ст.12, 13, 13А Закону «Про державну освіту»)¹⁵.

Фінансування роботи шкіл

Фінансування державних шкіл в Угорщині здійснюється за рахунок державного бюджету та частково місцевих бюджетів. У 2013 році було створено Центр управління закладами ім. К.Клебельсберга (Klebelsberg Intézményfenntartó Központ – KLIK) з метою гарантування стабільної роботи шкіл та належних умов навчання¹⁶. Впровадження центрального управління державними навчальними закладами мало декілька цілей: усунення проблем із фінансуванням шкіл та вирівнювання диспаритету якості освіти, що виник між школами внаслідок недостатності фінансування. Відповідно до реформи держава перебрала від місцевих органів повноваження з управління школами¹⁷.

KLIK має централізовану систему фінансування шкіл – школи, підпорядковані KLIK, не є фінансово незалежними та не можуть самостійно приймати рішення про використання коштів. Зарплати визначаються та виплачуються за допомогою автоматизованої

¹⁴ LEGE Nr. 1 din 5 ianuarie 2011 Legea educației naționale [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://bit.ly/2icAMkW>.

¹⁵ 2011. évi CXС. törvény a nemzeti köznevelésről [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV.

¹⁶ KLIK: átláthatóbb, hatékonyabb rendszer jött létre [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://kk.gov.hu/klik-atlathatobb-hatekonyabb-rendszer-jott-letre>.

¹⁷ Funding in Education [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Hungary:Funding_in_Education

системи, а матеріальні витрати та додаткові виплати підлягають узгодженню з центром¹⁸.

Фінансування недержавних навчальних закладів може здійснюватися щодо шкіл при церквах (які є юридичною особою), і його обсяг визначається у законі про бюджет (ст.31-33 Закону «Про державну освіту»)¹⁹.

Використання мов меншин у навчальному процесі

97 % населення Угорщини є угорцями і угорська мова є офіційною мовою. Однак Конституція гарантує право національних та етнічних меншин на збереження культурної спадщини, навчання мовою меншини, використання мов меншин та участь у державних справах. [Закон «Про права національних та етнічних меншин»](#) визначає поняття національної та етнічної меншини та визначає перелік з 13 етнічних та національних меншин, офіційно визнаних Угорщиною (болгари, роми, греки, хорвати, поляки, німці, вірмени, румуни, русини, серби, словаки, словени та українці). Законом «Про державну освіту» забезпечується право меншин на освіту, а також право на навчання їх рідною мовою. Національна базова навчальна програма передбачає п'ять основних типів програм для навчання меншин:

- навчання мовою меншини;
- навчання двома мовами;
- навчання угорською мовою та вивчення мови меншини в якості іноземної мови;
- міжкультурні освітні програми;
- корекційні програми для ромів.

Існує певна диференціація між меншинами стосовно доступу до освіти мовою меншини. Німецька, словацька, румунська та хорватська національні меншини мають доступ до порівняно широкого кола програм у садках, школах та вищих навчальних закладах. Серби, словени, болгари та русини також мають навчальні заклади, де навчання відбувається мовою меншини, однак, через невелику кількість учнів таких шкіл небагато. Поляки, греки, вірмени та українці не мають шкіл, де навчання відбувалося б за однією з програм вивчення мови меншини. Натомість, представники цих меншин відвідують мовні курси та недільні школи, які надають можливість вивчати не лише мову, а й культуру та традиції меншини²⁰.

Висновки

¹⁸ Early Childhood and School Education Funding [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу:
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Hungary:Early_Childhood_and_School_Education_Funding.

¹⁹ 2011. évi CXС. törvény a nemzeti köznevelésről [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy.doc.cgi?docid=A1100190.TV>.

²⁰ Population: Demographic Situation, Languages and Religions [Електронний ресурс] // EURYDICE – Режим доступу до ресурсу:
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Hungary:Population:_Demographic_Situation,_Languages_and_Religions.

У кожній з проаналізованих країн розрізняють два етапи середньої освіти – перший етап середньої освіти (гімназії – у Польщі, гімназії та ліцеї – у Румунії та гімназії – в Угорщині) та другий етап, на якому можливе навчання у загальноосвітніх навчальних закладах або навчальних закладах професійно-технічного спрямування.

Основним джерелом фінансування сфери освіти в усіх країнах є державний бюджет. В Румунії, зокрема, на законодавчому рівні закріплений обсяг фінансування освіти (6% від ВВП). Місцеві бюджети відіграють істотну роль у фінансуванні освіти у Польщі та Румунії. Втім, в Угорщині після реформи 2013 року основним чином кошти на школи виділяються з державного бюджету, а їх використання здійснюється під наглядом спеціального органу, що позбавляє державні школи фінансової автономії.

Навчальні програми для усіх типів навчальних закладів розробляються міністерствами освіти.

Польща, Румунія та Угорщина відповідними законодавчими актами гарантують права національних та етнічних меншин на навчання рідною мовою.

*Підготувала
аналітик*

*Європейського інформаційно-дослідницького центру
Катерина Пенькова*